

## HADTÖRTÉNELMI APRÓSÁGOK.

### HADSEREGÜNK EGYENRUHÁZATA ÉS FELSZERELÉSE A XVIII. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN.

Első közlemény.



AZ ÁLLANDÓ hadseregek felállítása után az egyes fegyvernemek és ezredek egyforma ruházatára és felszerelésére nézve mindenütt a legaprólékosabb részletekre kiterjeszkedő szabályzatok készültek. Ettől kezdve a mi csapatainkat illetőleg a felség és a haditanács által elfogadott egyenruházatok leírása rendeletileg közöltetett, azok rajzai és képei a hadilevéltárban tétettek el s a képek külön könyvekben is kiadattak.

Mária Terézia, II. József és I. Ferencz korából vannak ilyen kiadványaink. Az egyik 1779-ben, kis nyolczadrét alakban, minden szöveg nélkül Pozsonyban jelent meg és 125, kézzel színezett rézmetszetű katonai egyenruházati képet tartalmaz. Czíme: *Neueste Abbildung aller Kayserl. Köngl. Regimenten*. Dritte vermehrte Auflage.

Az első lap egy vezérkari lovastiszt, azután jön egy magyar gránátos képe.

Fején fekete szörmekucsmát visel, elől háromszögletű rézlappal, melyen a kétféjű sas van domborúan kiverve, oldalt sárga-fekete tollforgó. Nyakán fehérszegélyű fekete nyakkendő. A fehér posztóból készült, szorosan testhezálló kurta fegyverkabát elől egysoros lapos sárgarézgombbal gombolódik. Övön alul kétoldalt két nagy, háromszögletes és három gombbal díszített, takaróval fedett zsebbel. A melletlen keresztül vetett rézcsontos keskenyebb fehér szíjon a tölténytáska, a szélesebben pedig a gránát hordására való nagyobb táskák lóg. Az elől rézcsontos derékszíjon a rézmarkolatú kurta szablya lóg. A fegy-



Magyar gránátos 1779-ből.

verkabát lehajtott gallérja, kezelője és kétoldalt elöl kihajtott elejének bélése a különböző ezredeknél más és másszínű posztóval borított. A képünkön bemutatott Ferdinánd magyar gránátosezredé czitromsárga. A száratat velencei kékszínű szűk magyar nadrág fedi, mely



Cuirassier 1779-ből.

kurtaszárú, fekete bőrből készült bakancsban végződik. A vállhoz állásban tartott hosszú puskán feltűzött szurony. A legénység csak bajusz- és szakálltalan.

A német gránátosok csak abban különböztek, hogy oldalt sűrűn gombolt és térdig érő fekete harisnyát viseltek.

A rendes gyalogezredek ruházata ugyanilyen, csakhogy a prém- vagy szőrmekucsma helyett fehérén szegett fekete nemezből (kemény-

posztó) készült föveget viselnek, elől rézlemezen M. T. monogrammal. A német ezredek térdharisnyát, a magyarok szűk magyar nadrágot viselnek. Ezek közül a Ferdinánd főherceg, az Esterházy Antal és Orosz ezrede, a Gyulay Ferencz, Esterházy Miklós és Sztárayról ne-



Dragonos 1779-ből.

vezett ezredek sötétkék nadrágot és hajtókát, a Gyulay Sámuel, D'Alton és később báró Alvinczy regimentje világoskék, a Siskovics és Nádasdy ezredek buzérvörös, a Károlyi és Pálffy János-féle ezredek pedig meggyzárókat viseltek.

A cuirassierok lovasezredei háromszögletű francziás fekete nemezkalapot viselnek, oldalt sárga-fekete tollforgóval s díszben zöld ággal. Fegyverkabátjuk és nadrágjuk fehér posztó. A kabát hajtókája és

gallérja ezredenkint változó színű. A kabáttra feketére futtatott vas mell- és hátvért van csatolva. A vállon keresztülvetett szíjon lóg jobboldalt a puská, a derékszíjon pedig hátul a tölténytáska és baloldalt a kézvédős egyenes dragonkard. Lábán térdén felül érő, térdvédős



Huszár 1779-ből.

magasszárú sarkantyús csizma. A ló felszerelésén a kerekített szélű és sárga paszománttal szegett lótakaró, valamint a pisztolytok hasonló munkájú borítója piros posztóból készült, rajta császári korona alatt M. T. monogrammal.

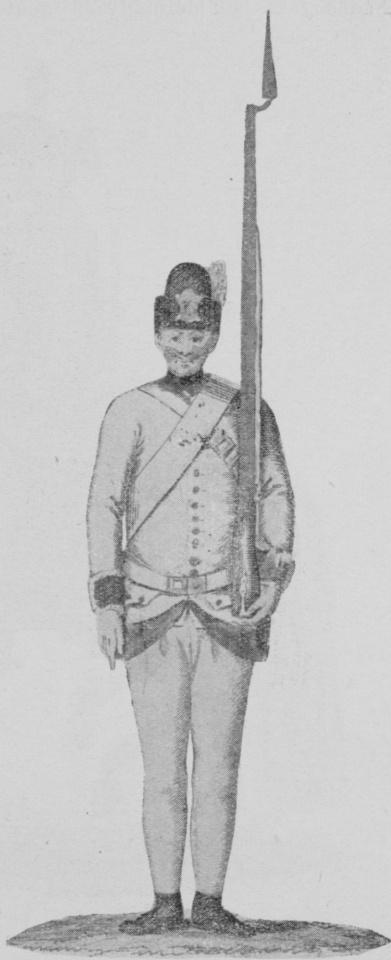
A *dragonyosok* épen úgy vannak öltözve és felszerelve, mint a cuirassierok csakhogy mell- és hátvértjük nincsen.



A *huszárok* öltözete a fekete nemezből készült, hengerded, kuru-  
ezos formájú, sárga paszománttal szegett, elül rézrózsával, sárga-fekete



Határőrvidéki lövész 1794-ből



Magyar gyalogos 1794-ből.

tollforgóval és oldalt vitézkötéssel díszített csákó, dolmány, fekete  
prémnel szegett kurta mente, zsinóros magyar nadrág, sárga paszo-  
mánttal szegett tarsoly. Fegyverzetük széles pengéjű szablya, a mellen

keresztülvetett fehér szíjon lógó karabin és a pisztolyok. A lótakaró hosszú fecskefarkú, sujtás-zsinórzattal és az uralkodó monogrammjával.

A színeket illetőleg a Hadik-huszárok öltözete egészen kék, a Nádasdyaké kék dolmány és mente s piros nadrág, a Greven-ezredé



Cuirassier 1794-ből.

piros nadrág és zöld felsőruha. A lótakaró, tarsoly és pisztolyborító mindenütt piros.

A vadászok úgy voltak öltözve, mint a német gyalogezredek, csakhogy egész ruhájuk zöldeskék posztóból készült, világoszöld hajtókával.

A *csajkások* egyenruházata olyan, mint a magyar gyalogságé, csak hogy egészen sötétkék posztóból készült, vörös hajtókával.

1794-ben, már I. Ferencz korában új szabályzat jelent meg: *Schema aller Uniform der Kaiserl. Königl. Kriegsvölkern. Zu fin-*



Dragonyos 1794-ből.

den bei Artaria Compan. Wien. A képeket Max. *Grimm* metszette hozzá.

A magyar gyalogság egyenruházata és felszerelése ugyanaz, mint az előtt volt, fehér fegyverkabát és világoskék, szűk magyar nadrág, ezredenkint másszínű hajtókával.



A *határőrvidéki lövész* (Grænz Scharfschütz) szintén a magyar gyalogság öltözetét viseli vörös hajtókával, csakhogy hengerded, magas nemezkcucsmával. A kurta puskát fekete védő bőrtokban hordja, oldalán kurta, görbe kard és végül hosszú lándzsa.

A lovasságot illetőleg látjuk, hogy ennek öltözete és felszerelése is nagyjában ugyanaz maradt.

A *cuirassier* képét azért adjuk, hogy lássuk, miszerint a különbség csak az, hogy a kalpag tollforgója most nem oldalt, hanem elül van s a lótakaró nem legömbölyített, hanem szögletes. E képen a puská miként való hordozását is láthatjuk.

A *dragonyosokat* illetőleg ugyanezeket észlelhetjük s megfigyelhetjük, hogy a fegyverkabát szárnyának felhajtott első és hátulsó hajtásai oldalt háromszögalakban össze vannak akasztva s hogy a czopfot a hát közepéig érő hosszúságban még mindig hordják összes fegyvernembeli katonáink.<sup>1</sup>

*A kassai puskaporgyártók czéhszabályzata a XVII. századból.* Valamely idegen mesterlegény, a ki tisztességesen mesterségét megtanulta, akár német, magyar, avagy tót nemzet legyen, ezen királyi szabad városban munkálkodik és itten mesterré akar lenni, tehát egy esztendővel azelőtt az becsületes czéhnek szándékát megjelentse, kitöltvén az esztendőt, munkálkodással, tisztességes nemzetségelevellet és tanulólevellet is megszerezvén, illendő mód szerint az becsületes czéhet megkövesse; mindazáltal senkinek meg nem engetődik, az ki az mesterséget meg nem tanulta és előbb esztendeig nem vándorlott.

Ha azon legénynek a czéhnek igazsága avagy szabadsága meg engetődik, tehát tartozik az becsületes czéhnek adni egy aranyat in specie négy pint bort és négy font viaszt és azon felett az alól megírt remeket megcsinálni.

Ha történik, hogy vagy két, három személy egy napon egyszermind az czéhet megkövetni és ki-ki az rendben első akar lenni, tehát az becsületes czéh azt végezte, az ki előbb az mesterremeket avagy kézi munkáját előmutatja. Mindazáltal mesternek fia vagy leánya, hasonlóképpen a ki mesternek elhagyott özvegyét veszi, azok előbb promoveáltassanak; azok után városunkban született férfiak.

Idegen társlegény az mesterremeknek elkészítésében harmincz

<sup>1</sup> Az összes ezredek ruházatának és hajtókáinak szintáblázatai kiadva: *Oscar Teuber* u. *Rudolf Ottenfeld*. Die österreichische Armee von 1700—1867. Wien. 1895. Folio.

font, mesternek fia huszat, ha pedig elveszi mester-ember fia mester-ember lányát azon mesterségből, tíz font port törjön olyant, melynek jó és gyorsan gyulandó próbája légyen ; hasonlóképpen a ki mesternek leányát avagy özvegyét véssen ; hogyha pedig azon por mesterdarabnak illetlen volna és jó gyorsan gyulandó próbája nem volna, tehát azon mesterlegényt az vándorlásra küldetessék avagy az becsületes czéhnek ítélete szerint megbüntetessék.

Minden ifjúmester két hét alatt az concivitást avagy az város igazságát felvegye, egy esztendő egy nap alatt megházasodjék. Hasonlóképpen az mesterebédet, az mint az az becsületes czéh írásban eleiben adja. Az mellett tartozik adni első nap tíz pint bort, másodnap pedig flösztokömlőz nyolcz pint bort és így az mesterebédnek megadása után szabadsága légyen társlegényeket tartani és inasokat felvenni, de az mesterebédnek megadása előtt nem ; hogyha pedig az ifjúmester esztendő s egy nap alatt meg nem házasodna, tehát esztendőnek kifolyása után az becsületes czéhtől vagy megbüntetessék vagy mesterségének vesztese alatt compelláltassék vagy kényszerítessék.

Hogyha közülünk egy vagy több mester meghalna és az megholt mesternek elhagyott özvegye az mesterséget művelni akarná, mindenkor oly szabadsága légyen, hogy azon özvegynek (ha mesterek között társlegény találtaik), az legény engetődik neki, annak felette mesterségének üzésében segítséggel legyünk, mindazáltal az özvegynek ne legyen szabad az társlegényekben választani.

Ha valamely városból idegen czéhbeli mesterember a mi városunkban akarná magát letenni és a czéhbe magát beállítani, tehát tartozik az becsületes czéhnek remekét, felét megcsinálni és collatiót nagy ebéddelel együtt megadni.

Az becsületes czéhnek mindenkor két arra választott mesterlegény,\* az ki rend szerint az öregbik mestertől fogva az ifjabbik, az porokat megpróbálják, hogy ha jó megeresztett salétromot avagy igaz próba szerint való porokat művelnek-e avagy nem ; hogyha valamely mesternél harmadik meglátogatáskor rossz por találtaik, az por tőle elvétessék ; ha pedig azon mesternél többször olyan rossz por találtaik, nemcsak az por vétessék el tőle, hanem maga is az czéhnek ítélete szerint megbüntetessék.

Hogyha valamely mester száraz-malomban port akarna törni tehát portörőt oly helyen felépítse, mely házaktól avagy csűröktől távol legyen, hogy ez iránt valami kár vagy veszedelem ne következék.

\* A legény törölve.

Senkinek szabad ne legyen sokadalmakon kívül városunkban port hozni, annyival inkább eladni; sokadalomkor pedig ha idegen czéhbeli mesterember ide az ő munkáját városunkban hozza eladni, tehát azon port ifjú mesterrel meglátassék, ha rossznak találtaik lenni, elvitethessék bíró uram hírével; ha pedig jónak találtaik, szabadosan árulhassa. Ha pedig valamely kontár be találna hozni városunkban munkát, tehát bíró uram hírével elvitethessék, fele nemzeti bíró uramnak, fele az becsületes czélnek. Azomban ha kalmároknál kontár munka találtaik, bíró uram hírével azont is elvitethessék.

Hogyha idegen ember avagy városi ember is ide az városban találna behozni az mi mesterségünkhöz való eszközöket eladni, tehát egy mester magánosan egyedül meg ne vegye, hanem tartozik az több mestereknek is megjelenteni, hogy együtt megvegyék és egymás között elosszák.

Mikoron az mesterek avagy legények avagy mestereknek feleségek sokadalomkor avagy vásárnapkor is egy más mellett munkáját árulgatnák, tehát kiki Istentől szerencsét várjon és az vevőt se keze, se szeme, se feje intésével magához ne édesítse, felebarátjának kárt ne tegyen; ha valamelyre megbizonyosodik, az czéh ítélete szerint megbüntethessék.

Valamely mesterember tanulóinast fogad és azon inast az becsületes czéh előtt beszegődni, tartozik az inas becsületes czélnek kicsiny értéke szerint egy collatiót adni, három pint bort és három font viaszt, annak felette két emberséges emberekkel magát kezesíteni és három egész esztendeig tanulni, a ki kicsiny inas négyig; kitöltvén pedig inas esztendeit, tartozik hasonlóképpen, az mint felülemlyített, az becsületes czélnek letenni hét forintot és két pint bort; az mester pedig tartozik az inasnak morvai posztóval megruházni. Annak felette ne legyen szabad az mesternek is két inast egyszersmind felfogadni, hanem ha az inasnak esztendeje elmúlik, szabadosan mást is fogadhat.

Mindenik mester minden quártélyokban avagy fertály esztendőben tartozik az czéh ládájában másfél font port adni, mivel nálunk pénzt adni nem szoktanak, hogy szükségnek idején legyen mihez nyulni.

Ha más kulcsos városokból tanuló mesterek az becsületes czéhtől articulust kívánnák és velek egyezni akarnának, tehát minden igazságát ők is az becsületes czélnek tegyék le; fele az nemes tanácsé, fele az becsületes czéhé.

Ha idegen város avagy nagyságos úr avagy nemes ember is salétromot ide küldene és port akarna töretni, fizetésért tehát azon

munkát nemcsak egy mester magára vegye, hanem az egész becsületes czéh egyiránt ossza el.

Utoljára mindenik mester, akár öreg akár ifjú legyen, az czéh-mesternek minden illendő dologban, az miben parancsolja, szófogadó legyen, tizenkét forint büntetés alatt és valamelyik az ellen cselekedne, tehát városunk bírása megtaláltassék és az iránt az becsületes czéh megbüntethesse. *Pomer Mihály, Balles János.*

(Eredetije Kassa város levéltárában, lajstromozatlan.)

KEMÉNY LAJOS.

*A katonának öltözetbeli külső ékességéről. (Katonai előírás 1759-ből.)* Mivel a katonák attól az órától fogva, melyben a kardot oldalokra kötik, nem erdőköt bűvó Faunusok, hanem arany peretzekkel ékesített fejú méltóságok szolgálói, illik, hogy nem mint az erdőknek majmos satirusi, hanem mint e féle felséges fejeknek udvarló szolgálói, díszesek legyenek. Illendő azért, hogy egész testét tisztán tartsa, kezét, orcáját és száját mindennap és valahányszor szükséges, megmossa, fejét megfésülje, haját pedig a regementnek bé vett szokása szerint béfonva tartsa: haja fonadékját sem alább, sem feljebb ne hordozza, hanem a meddig nyakravalójának csatja ér. A fölött haját fülei mellett módosan papirosba kondorítsa, hogy annak idejében, vagy dróttal, vagy hajtóvel aztat felfodritván, megszoríthassa; egy szóval mindenkben magát úgy alkalmaztassa, a mint a regementnek közönséges rendtartása magával hozza. Nemkülönben, miképen kellessék bajuszát nevelni, tekerni és festeni, másoknak egyenlő módját, hogy megtartsa, igen kívántatik. Nyárban pedig lábait gyakran megmossa és ennek s kezeinek körmeit elvágja, de ne mélyen, mert azután szolgálatban lévén, e neki árthatna. Hajszálainak hegyeit egyszer legalább nyirja el minden hólnapban. Illik azért a katonaságot minden csinoságra, tisztaságra és egyenlőségre tanítani, szoktatni és ha nem másképen, a tizedesekkel is rá hajtani.

Erre való nézve igen hasznos, ha az új katonáknak minden köntösök magok testekhez szabattatnak, mihelyt az kompagniakba adatatnak, egyenlők legyenek pedig minden köntösök, se hosszabb, se rövidebb, se szűkebb, se bővebb ne legyen, hanem, a mint kinek kinek testéhez illik; úgy se rongyos, se moeskos, se zsiros ne legyen. Az is igen illendő, hogy midőn valakinek köntöse hosszabb találna lenni, hogy sem mind testi állása kívánja, ne vágattassék el, hanem

hajtassék bé, hogyha azután nőni talál a legény, meglehessék nyújtani köntösét.

Taníttassanak meg kiváltképen az új legények, micsoda renddel kellessék magok köntösöket felvenni, úgy mint: ingét, lábravalóját, dolmányát, kaputját és így rendre minden egyéb egyet-mását. Míképen alkalmaztassa testihez kardja sziját, fejéhez kalapját, miképen hosszabbítsa meg lódingja szijját, ha kaputban van, vagy rövidítse, ha csak dolmányára veszi; a fölött hogy és micsoda színben kellessék ezen szijakat tartani, táskája rézit, flintáját, ennek késecskáját és kardját fényesíteni, hogy mindezek, mind a tükör, tiszták legyenek: úgy ha valami köntösök megfeszlik, aztat a kompagnia vagyis százados sereg szabóival varrassák meg.

Lábravalójokat huzzák feljül a fartsokon (így!), ennek pedig szára érjen le épen a deli csizmájokig, s egész lába szárai legyenek díszesen béfedeztetve; inge nyaka módosan nyakravalója alatt álljon, sőt nyakravalóját egészen érje fel; mind a közönséges, mind pedig pompára való nyakravalója egyarányú légyen, jó kapocscsal kapcsolassék bé, hogy az ing galléra le ne csússzon a nyakravaló alól; úgy az ingnek ujjá huzattassék le annyira, hogy dolmánya soholt se fekdüdjék mezitelen karján, hogy pedig e megálljon a dolmány ujjá alatt, tartson kiki arra való gombocskákat és azzal gombolja bé. Melyből a következik, hogy midőn az exercitiumban vagyon, nem dörgöli a dolmány bérlése a katonának kezeit és így a rühöt s egyéb sebeket kiki eltávoztathat magától.

Szoktassák ahoz is magokat, hogy nadrágjokat illendőképen felhuzzák, nehogy szárokon ránczok maradjanak és mintegy esztergán metszett srófos lábokkal láttassanak lenni. Midőn kiváltképen új nadrágot húz fel, szoktassa hozzá annak sinórát, hogy egyenesen menjen le az inán és a deli csizmába egyenesen menjen bé. Nadrágán levő kapcsai mindjárt a deli csizmák száracskáján fejjel kezdődgyenek és a vastag húsig vitessenek fel rendszerént. Nadrágja hasítása sem feljül, sem alól nagy ne legyen, nehogy a deli csizma és nadrág között dísztelenül mezitelen maradjon a lába.

Nem illik, hogy a gyalog legényeknek kurta legyen dolmányok, mint a lovagló huszároknak. Egy tenyérynileg azért övökön alól érjen; úgy dolmányának hajtókája a kaputon kívül ne érjen, s egyszerűs mind, valamint dolmánya, úgy inge és kaputja ujjá, keze hajlásáig ne érjen épen elé, hanem azon belől és ebből következik, hogy azután inge ujjá is könyebben kiérhessen addig, amíg illendő

A mely legények vagy izmosabbak, vagy pedig hosszabb dere-



kuak, ezeknek lehet egy, vagy két gombházzal többet varrani dolmányokra, ha pedig valakinek dolmánya vállas izmossága, vagy hasasága miatt szűkebb, nyújtassanak gombházai.

Öveiket ne a köldökökre, hanem a fartsokokra kössék és e ne álljon derekokon mind a kötél, avagy elterítve, mind a vető fán a czérna, hanem valamint az abronts valamely edényen, úgy egymást érje mind kerítése, hogy dolmánya ki ne lássék az öve között; úgy az övének gombjai egymás sorában álljanak. Illik azért, hogy midőn a legényeknek öveket osztanak, a miben lehet, tiszt uraimék arra vigyázzanak, hogy nékik testek állásához való öveket adgyanak, a nagyobbaknak nagyobbakat, a kisebbeknek kisebbeket. Ha pedig nem alkalmaztathatnék testekhez, vagy megrövidíttessenek, vagy meghosszabbíttassanak.

Szükséges kinek kinek teste állásához igazíttatni a kaputot, hogy se hosszaságával, se kurtaságával a legényeknek testi állását ne dísztelenítse; a fölött bé legyen gombolva kaputyok, hogy midőn térdepel, a földnél ne álljon feljebb a kaputyok alja, valamint a nemes regementnek mértéke kívánja. Vigyázzanak arra is, hogy se vállok közt, se könyökökön szűk ne legyen és így mint könnyen begombolhatja, mint pedig minden fegyverü gyakorlást könnyen végbe vihet a katona.

Mind a közönséges, mind pedig a pompára készíttetett kalapjok, nagyságra nézve egyarányú legyen és egyaránt felszegezve. Azért arra kell vigyázni, hogy fejekhez illendő kalapok adattassanak a legényeknek, hogy nagyok ne legyenek, hanem jól megszorúljanak a fejekben; ha pedig történnék, hogy valakiknek nagyobbacska jutnának, szoríttassanak meg a kalapon lévő sinórral. Szoktattassanak hozzá kiváltképen az új katonák, miképen szorosán tartásuk a kalapot fejekben, miképen tegyék fel és vegyék le, sőt magok a tisztek akarhol találják, avagy látják a katonákat dísztelen kalapok állásával, tegyék fejekbe nékik és igazítsák fejek állásához, s azután mutassák meg, miképen lehessen kalapjokat tartani jó állásban. Ne engedjék pedig teljességgel, hogy nyakokba nyomják, elöl pedig szarv módjára álljon, hanem fejek tetejére tételessék. Épen csúfosan és rutul eldízsteleníti a katonákat, ha nem egy arányú a kalapjok, vagy nem egyformán viseltetik; a seregi rend pedig igen rútt formát mutat, ha valahányan rendben állanak, annyi felé és annyi formán áll a kalapjok; azért mind a fő- és altisztek, mind pedig a régi legények szoktassák ezekre az új katonákat.

Kardjok szíjja az övön felül övedzettessék és álljon testekhez,

jól bé csatolva, úgy, hogy ennek markolatya kinek kinek ágyékát érje, vége pedig egy arasznyilag függjön a földtől. A kard szíjján lévő középső karikán, szükséges, hogy egy horog függjön, hogy midőn seregben sétálnak, vagy pedig mustráltatnak, ennél fogva feljebb akaszthassa kardját, nehogy másoknak rendes, pompás menetelét akadályoztassa.

A puszka végibe való késecskének hüvelye, vagy is a mint híjják, kuplitja, álljon erősen a kard szíjján, mind pedig övéen, hogy alkalmatosabban nyúlhasson hozzá, midőn bajonétját kihuzza, vagy béteszi és ne kellessék vagy fejét, vagy derekát igen meghajtani, hogy ezáltal testi állását eldísztelenítse. Mivel pedig most az új katonának rövidebb kard adatik, szükséges, hogy a többieké is ezekéhez alkalmaztassék.

Arra kiváltképen vigyázzanak, hogy jól megtaníttassanak az új katonák, miképen kellessék magok puskájokat, midőn a szükség úgy hozza magával, elbontani, megtisztítani, nehogy a srófoknak megrontásával, mint magoknak veszedelmet, mint pedig a nemes regementnek költséget szerezzenek. Nem kell engedni, hogy flintájokba valami szeget verjenek, vagy ezeknek ágyából valamit elvágjanak, véssenek, hanem mindennek fegyvere oly egyarányú legyen, mint a szépen hangozó musika és egyformájú. A kiknek kardjok hüvelye végén lévő vasok szegletes találna lenni, gömbölytessék meg, vagy úgy köszörültessék, hogy midőn a rendekben a katonának le kell buknia vagy térdre esnie, alkalmatlanságára ne légyen.

Meg ne engedjék senkinek, hogy ruhájára vagy másféle sinórt, vagy posztót varrasson és valamint egyebekben, úgy a tarsolynak állásában is a seregnek egyenlőségét tartsa. Ne függjön pedig ez senkinek alább, hanem csak egy kis tenyérrel a dolmányától.

Mind a flintája, mint pedig lódingja, vagy mint híják, patronása szíjja kinek kinek úgy testéhez légyen alkalmaztatva, hogy akár a fordulásokban, akár a tüzet pökő golyóbisok, vagyis gránátok hanyigálásában ne légyen akadályokra. Lódingjok pedig jobb felől való ágyékokat érje és egyaránt álljon, flintája pedig egyenesen és erősen vállához szorítva.

Legalább egyszer, vagy kétszer mutattassék meg az új legényeknek, miképen kellessék saru kenedékkal megfesteni s egyszersmind pallérozni kinek kinek maga lódingját; úgy hasonlóképen mind flintájának és késecskéjének, vagyis bajonétjának szíjját, mind pedig flintája aczéljának tokocskáját, miképen lehessen szépen megfejeíteni, hogy, mintha mindenkor új volna, olyannak láttassék lenni,

azonképen, hogyha mundéra megmotskosodik, taníttassék meg a régi legényektől, miképen lehessen agyaggal, meleg vízzel, korpával, krétával és posztó darabbal régi tisztaságára állítani.

Jól lehet minden tagjaira, szükséges, hogy a katonának szemes vigyázása legyen, de mindazonáltal a kiváltképen illendő, hogy lábait mindenekben óltalmazza, azért mutattassék meg legelsőbbben is, miképen vonja fel deli csizmáját és mimódon kellessék aztat minden nap változtatni, tisztítani, kenni, hogy tudniillik a tűzhöz közel ne tartsa; afölött rosz üdőkben miként óltalmazza és kimélje: eztet pedig a régi katonáktól, akik már jól tudják, megtanúlhatják, a mint azoknak erre parancsolatjuk vagyon, hogy az ujakot megtanítsák. Történhetik gyakorta, hogy az exercitiumban, úgy a fordulásokban, marsolásokban némelyeknek vagy kiessék lábokból, vagy ne birják deli csizmájokat, azért valamint a régi, úgy az új katonáknak meg nem engedtetik, hogy magok láboknál szélesebb, avagy hosszabb deli csizmát válasszának, és aztat némely tűzzel, vassal kiirtandó felvett rosz szokás szerént, télnék idején megtöltsék kapczával és így mint egy botokat csináljanak magok lábokból, nyárra kelve pedig elhánnyván a kapczákat, széles és nagy lévén deli csizmájok, ne lehessen illendőképen benne járni, masirozni és módosan forgani: és azért ha csak mód adatik benne, legyen a deli csizma kinek kinek lábaihoz szabva és csinálva, vagy ha mérték nélkül csináltattak, midőn kiosztattatnak, egynek a főtisztek közül és a strázsamesternek jelenlétében osztassanak ki, ilyen renddel, hogy elsőben mezit lábra, azután egy kevés kapczával próbálja felhuzni, arra pedig leginkább vigyázzanak, hogy lába sarka épen megegyezék a deli csizma sarkával. úgy, hogy se küljebb, se beljebb ne legyen ennél, s egyszerűsmind meg is teljék a deli csizmának hátulsó része a legénynek lábaival. Ha pedig mindezek szentül meg nem tartatnak, nem csuda, hogy azután se deli csizmájok jól nem áll, se rendes és illendő mértékű lépéseket nem tesznek, vagy szépen nem állanak, sőt, hogy utazásokban, vagyis hosszabb marsolásokban elmaradoznak másoknak mértékre szabott, s reguláztatott nyomokba nem lépnek, sokaknak lábai meg is törettetnek és sebesíttetnek.\*

\* *Báró Fáber Kristián Farkas*: Hadi embernek oktatása. Kassa, 1759. 143—152. ll.